

ПРОБЛЕМА ДОВІРИ У ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ДЕРЖАВНИМИ І НЕДЕРЖАВНИМИ СУБ'ЄКТАМИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Олена Олексіївна ЛЮБИЧЕНКО,

*аспірант кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
<https://orcid.org/0000-0002-3638-3280>*

Довіра – це фундаментальна основа розвитку демократії. Сучасне українське суспільство переживає складні процеси соціальних трансформацій, особливо – у сфері цінностей, у розбудові державних та громадських інституцій. Рушійні зміни щодо методів, форм та механізмів соціально-політичної взаємодії вимагають переосмислення засобів суспільної регуляції та координації між державними та недержавними суб'єктами забезпечення національної безпеки держави. Разом з тим, взаємозв'язок і взаємозалежність як ключові ознаки сучасного глобалізованого світу викликають до життя такі цінності, як взаємність, відповідальність, солідарність та довіра. Вимір рівня політичної довіри, яка є основою взаємодії громадян та держави, має важливе значення для характеристики якості демократії, а правова держава не функціонуватиме належним чином без високого рівня політичної довіри.

Серед широких досліджень поняття довіри існують два діаметрально протилежні підходи. Одна із наукових шкіл, яку представляють Алексіс де Токвіль (1835), Роберт Патнем (1993), Френсіс Фукуяма (1995) та багато інших тлумачить довіру, як рівень людських відносин, що з'являється на найнижчому рівні соціальних щаблів, трансформується у спільний культурний ресурс та відтворюється у формі життєздатної демократії та процвітаючої економіки. Вектор причинно-наслідкових зв'язків у такому розумінні спрямовується від мікро- до макрорівня, від міжособистісних зв'язків до організацій, інституцій та держави.

Але також існує альтернативна точка зору того, що довіра забезпечується або реалізується за допомогою “цивілізованої публічної сфери” (Апостоліс Папакостас, 2012) або “інституційного скептицизму” (Метью Р. Клірі та Сьюзен Стокс, 2006). Тобто мається на увазі, що довіра є синергетичним поєднанням раціонально-організованих політичних або економічних інституцій із законодавством, якого дотримуються та виконують усі громадяни. У цій науковій парадигмі спрямування вектору причинно-наслідкових зв'язків відбуватиметься від вищого рівня – держави, інституцій та організацій до рівня міжперсональної довіри, – тобто від макро- до мікрорівня.

Обидва підходи можуть розглядатись не як конкуруючі між собою, а радше, як взаємодоповнюючі, адже допомагають владнати міжгрупові непорозуміння шляхом побудови довіри серед конфліктуючих сторін. Наприклад, перший із підходів пропонує розвивати довіру, починаючи від найнижчих рівнів, а саме заохочуючи особистісні контакти, співпрацю та участь

у різноманітних волонтерських проектах, щоб зменшити ступінь агресивності та ворожості у найдрібніших суспільних групах. Другий, навпаки, робить акцент на необхідності сприянню зростанню довіри шляхом всеохоплюючих структур вищих шаблів (організацій, інституцій) та законів, що гарантують підзвітність, стабільність та прозорість соціальних взаємозв'язків, а також через контроль та стеження за ворогуючими опонентами. Лише паралельне використання цих двох підходів по зміцненню довіри відкриває можливість поступового вирішення будь-якого міжгрупового конфлікту [1].

Великої уваги поняттю довіри приділяється у працях відомого американського соціолога та політолога Френсіса Фукуяма. На думку вченого, визначальною є саме роль довіри між людьми для підтримки об'єднань, заснованих на співпраці, і які, у свою чергу, можуть ефективно функціонувати поза межами впливу на них інших організацій або уряду країни. Він стверджує, що за відсутності довіри відносини, якщо вони мають місце, обмежуються й гальмуються формальними домовленостями і процесами. У своїх працях Фукуяма також доводить, що в країнах з низьким рівнем взаємної довіри між громадянами розвивається високий ступінь залежності від держави. Коли люди не можуть об'єднатись і вирішити проблеми, допомагаючи один одному, довіряючи й підтримуючи один одного, вони очікують, що ці проблеми візьме на себе держава. Таким чином, оскільки держава втручається у сферу їх приватної діяльності, рівень свободи і незалежності цих громадян зменшується. Дійсно, в розвинутих суспільствах фіксується високий рівень міжіндивідуальної довіри й довіри до соціальних інститутів суспільства. Довіра є як умовою процвітання суспільства, так і її результатом, що спонукає до пошуку механізмів збільшення ресурсу довіри у суспільстві [2].

Незалежно від того, під яким кутом зору вчені розглядають довіру, зрештою, всі ці прагнення зводяться до питання, яке можна сформулювати таким чином: "Чи можна управляти довірою як певним ресурсом, скеровуючи його у визначене русло задля активації соціальних змін у суспільстві?"

Різнманітну динаміку відносин довіри пройшло випробуванням часом не одне покоління західних країн та українці, зокрема. Перехід до сучасного суспільства означає виникнення довіри до абстрактних систем, тобто довіра символічним знакам і експертним системам. Ця тенденція була помітна вже в радянському суспільстві, характерною рисою якого було культивування довіри до суспільства, трудового колективу, комуністичної партії, профспілки, школи. Відповідно, довіра до себе, до родичів і друзів або знайомим виявлялася похідною від довіри до будь-якої соціальної підсистеми. Довіряти слід було більше іншим, ніж собі, тобто довіра до суспільства супроводжувалася недовірою до себе. «Велика сім'я» в різних варіантах була важливішою, ніж своя власна, мала. Крім того, ці кола довіри завжди перебували в так званому «ворожому оточенні», в ролі якого виступали зовнішні і внутрішні вороги. У результаті довіра завжди знаходилася під загрозою, її треба було постійно завойовувати і доводити.

На жаль, сьогодні в Україні ми можемо спостерігати за тим, як виснажується ресурс суспільної довіри, а з ним і легітимність діючої влади. Ніхто не гарантує дотримання права і відновлення справедливості. Тому ні до кого немає довіри. Отже, немає свободи і творчості, а є страх і право сильного. За таких умов неможливими є стійкі соціальні ролі та статуси, недоречними

стають довготривалі проекти та плани, а відповідно, й інвестиції та інновації. Втративши основу соціального порядку (норми, принципи і цінності, які його відтворюють), соціум починає повільно вмирати. Розпадаються всі його інститути, втрачається соціальна мотивація людей жити, працювати, творити, руйнується соціальна довіра і безпека, корумпується влада, розкрадаються ресурси. І це не особливості нашої національної вдачі, менталітет чи щось подібне. Це природна реакція людини на життя в соціумі, в якому бракує впорядкованості. Форма адаптації до непрозорого і непередбачуваного соціального оточення, де нікому не можна довіряти. Природна недовірливість (хитрість) українця тут нічим не може допомогти. Адже уникнути омані може тільки той, хто має чітку внутрішню систему координат і живе у прозорій соціальній реальності. При цьому українці на індивідуальному рівні мають природну схильність і необхідні навички для підтримання соціального порядку [3].

Довіру не можна розуміти як явище одного рівня чи виміру. Вона потрібна на різних рівнях і в різних сферах. Наприклад, люди повинні довіряти державним органам для того, щоб уряди могли забезпечити виконання своїх рішень. Викликає занепокоєння те, що в багатьох Західних країнах є свідчення про те, що державні установи втрачають свою надійність саме через зменшення суспільної довіри. В Сполучених Штатах рівень суспільної довіри упав з 73% у 50-ті роки ХХ сторіччя до 24% у 2021 році. Так само, в Західній Європі рівні довіри постійно знижуються з 70-х років ХХ сторіччя.

Надзвичайне значення належить не лише довірі суспільства до держави. Не менш важливою залишається довіра між людьми. Піднесення популізму в різних частинах світу – включно із Західними країнами – вказує на посилення соціально-політичної поляризації в політичних громадах. Це призводить до підриву не лише гармонії на рівні суспільства, а і соціально-політичної тканини громади, ускладнюючи таким чином досягнення консенсусу при прийнятті рішень на усіх рівнях.

Розбудова, відбудова і зміцнення довіри залишаються критично важливими задля досягнення довгострокової стійкості проти гібридних загроз, які сильно шкодять безпеці на рівні держави і суспільства. Розбудова довіри в громадах має бути основою зусиль з нейтралізації гібридної війни і загроз. Це вимагає невпинних зусиль на рівні структур і політики з метою розвитку міцних зв'язків між державою і людьми, які підтримувались би змістовною прозорістю, відчуттям власності і інклюзивністю [4].

Очевидним є те, що культура довіри та співпраці має визначальне значення для успішного функціонування громадянського суспільства. Оскільки в умовах становлення і розвитку постмодерного українського суспільства базовим ціннісним пріоритетом визначається проблема довіри, українські соціологічні опитування із цих важливих питань проводяться на регулярній основі. Згідно із найсвіжішими соціопитуваннями, які провів український соціологічний центр “Соціальний моніторинг” найбільшим рівнем довіри українців користуються Збройні Сили України (34,6%), ветерани АТО (34,2%), волонтери (36,2%), лікарі (23%) та громадські організації (8,1%). І це є свідченням того, що суспільні настрої українців є віддзеркаленням актуальних проблем національної безпеки нашої держави. Адже із перших днів військового вторгнення

Росії в Україну саме громадянське суспільство виступило досить однорідним фронтом боротьби проти агресора. Саме завдяки волонтерам в 2014 році наша країна зберегла свій суверенітет. У грудні 2014 року, відома соціологічна та маркетингова компанія “GfK Ukraine” провела дослідження стану волонтерського руху в Україні. Згідно висновків дослідження, яке провела компанія GfK Ukraine, українці визнали велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62 % визнали роль волонтерів у політичних змінах, 85 % сказали, що волонтерський рух допоміг зміцненню миру, а 81 % назвали волонтерський рух обов’язковою складовою громадянського суспільства. Такі дані можуть свідчити лише про те, що волонтерський рух в Україні став невід’ємною частиною глибоких соціальних змін в структурі українського суспільства. Варто підкреслити, що рівень довіри до волонтерських організацій невинно зростає із кожним роком. Відповідно, волонтерів можна назвати одним із суб’єктів забезпечення національної безпеки України.

Перед нашою державою постало дуже багато викликів. Ситуація у світі загалом надзвичайно крихка, а в Україні це відчутно значно гостріше. Нам потрібна сила, щоб вистояти, пройти через ці труднощі, не втративши себе та кінцеву мету. Міцна взаємодія між державними та недержавними суб’єктами забезпечення національної безпеки та вихід цієї взаємодії на законодавчо-інституційний рівень можуть сприяти стійкості українського суспільства перед цілим рядом гібридних загроз XXI століття.

Список використаних джерел:

1. Piotr Sztompka. Theoretical Approaches to Trust; Their Implications for the Resolution of Intergroup Conflict; 2015. URL:https://www.researchgate.net/publication/313896718_Two_Theoretical_Approaches_to_Trust_Their_Implications_for_the_Resolution_of_Intergroup_Conflict
2. Francis Fukuyama. “Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity.” New York: Free Press. 1995. URL:<https://techratchet.com/2021/05/06/book-summary-trust-the-social-virtues-and-the-creation-of-prosperity-by-francis-fukuyama/>
3. Розумний М.М. Національна доктрина. – К.: Видавнича група КМ-БУКС, 2021. – 264 с.
4. Arsalan Bilal. Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote. URL:<https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>